

Valentová, Veronika

Neúnavný komentátor světa Dario Fo

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Q, Řada teatrologická a filmologická. 2001, vol. 50, iss. Q4, pp. [107]-117

ISBN 80-210-2657-X

ISSN 1212-3358

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114562>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VERONIKA VALENTOVÁ

NEÚNAVNÝ KOMENTÁTOR SVĚTA DARIO FO

*Ať už je válka na jakémkoliv místě naší zeměkoule, týká se bytostně i nás –
a odpovědnost komiků je největší právě v době války . . .*

Dario Fo, duben 1999

Nejslavnější současný italský dramatik a divadelník Dario Fo se v březnu roku 2001 dožil neuvěřitelných sedmdesátých pátých narozenin. Neuvěřitelných proto, že i v tomto věku se aktivně podílí na kulturním a společenském životě.

Neusnul totiž na vavřínech ani si v papučích a v klidu neužívá důchodového věku, nýbrž se nadále – upřímně a nelichotivě – vyjadřuje k politickým problémům Itálie i zahraničí a pravidelně bývá vyzýván, hlavně díky gloriole světové slávy, k účasti na všemožných kulturních akcích. V roce 1999 tak příkladně odmítl účast na hudebním populárním festivalu v San Remu slovy: „Jsem šašek. Vážný člověk...“ (myslel tím, mimo jiné, též pozvané nositele Nobelovy ceny R. Dulbecca a M. Gorbačova) „...může budit smích tím, že si stáhne kalhoty, ale šašek ne. Ten má hrdost, kterou si musí chránit.“¹ Přesto byl však s festivalem alespoň v pravidelném živém rozhlasovém spojení.

Vyzván bývá také k napsání vlastních reflexí k určeným tématům. Ještě před svojí poslední premiérou hry *Lu Santo jullare Francesco* publikoval osobní pohled na Františka z Assisi v povídce *Můj oklamáný František*² (povídka rozvádí jednu výraznou epizodu Foovy zmiňované nejnovější inscenace), volil – spolu s dalšími italskými intelektuály, spisovateli a vědci – v novinové anketě na počátku roku 1999 „Itala tisíciletí“ (podle Foa je jím Giambattista Vico – za „schopnost objektivně analyzovat historii, s přihlédnutím ke straně poraže-

---

¹ Fo, Dario: *Attento „collega“ Nobel, su quel palco sei un gadget*. In: *Corriere della sera*. Anno 124, 23. 2. 1999.

² Fo, Dario: *Il mio Francesco tradito*. In: *Corriere della sera*. Anno 123, 13. 11. 1998.

ných.“³) a novinových stránkách se také řešil jeho spor s benátskými kněžími, kteří se stavěli proti návrhu nazvat divadelní budovu ve venetské oblasti jeho jménem, jelikož existují jiní slavní benátské autoři, respektující, na rozdíl od Foa, kulturní a náboženský život. Odvětil jim, že není antikristem, ale odlišuje původní krásné náboženské myšlenky od instituce, která s nimi nemá mnoho společného.⁴

V dalším církevním sporu jej po roce tvrdých ataků, v únoru roku 1999, rehabilitovala Římská observatoř (Osservatorio Romano) a dala mu za úkol napsat reflexi ke smyslu karnevalu v minulosti, již vydá křesťanské nakladatelství San Paolo.⁵

V březnu téhož roku veřejně oslovil v televizním vysílání na Rai Sette ministra Bindiho a podal mu nový návrh zákona vztahujícího se ke zdravotnictví. Bez sebemenšího stínu recese tvrdil, že „neexistuje lék, který by mohl nahradit přítulnost a ironii s humorem“. Navrhl, spolu s dalšími umělci (mj. P. Rossi, Grillo aj.), aby se do studijního plánu lékařských fakult včlenily přednášky o komice a o technice vyprávění anekdot nebo aby měla každá nemocnice mezi zdravotnickým personálem klauna.⁶

Co se týče jeho dramatické aktivity, na počátku roku 1999 vyšel v nakladatelství Einaudi třináctý svazek komedií z let 1991 až 1998, napsaných jím a Francou Rame. Publicista a kritik Franco Cordelli tyto texty označil za „živý, vznětlivý a rozzlobený křik k probuzení světa“.⁷

Nejvíce a nejčastěji se ovšem tisk vyjadřuje k fungující nadaci „Nobel pro bezmocné“. Všechny peníze (miliarda a šest set padesát miliónů Lir) získané v souvislosti s Nobelovou cenou vložil Dario Fo na účet, na který neustále přidává výdělků ze svých kulturních akcí i z prodeje vlastních obrazů. Na každém jeho veřejném vystoupení jsou k dispozici předtištěné blankety na žádost o finanční podporu, jejíž „akutnost“ projednává a posuzuje zvláštní výbor. Finance poskytuje převážně na zdravotnické a technické vybavení ústavů i postižených osob v domácím léčení, ale pomáhá také zlepšit situaci uprchlíků a podpořil dokonce i vydání básnické knihy neznámého ochrnutého Florentána Maurizia Fabbrucciho.⁸

Jednu z podobných kulturních akcí, jejíž výtěžek byl zčásti použit na konto Nadace, jsem navštívila v březnu předloňského roku v severoitalském přístavním městě Janově. Festival Daria Fo a Franky Rame spojený s výstavou

³ In: Corriere della sera. Anno 124, 7. 1. 1999.

⁴ In: Corriere della sera. Anno 124, 14. 2. 1999.

⁵ In: Corriere della sera. Anno 124, 16. 2. 1999.

⁶ In: Corriere della sera. Anno 124, 10. 3. 1999.

⁷ Cordelli, Franco: *Le commedie di Dario Fo, un urlo per svegliare il mondo*. In: Corriere della sera. Anno 124, 24. 2. 1999.

⁸ Marozzi, Marco: *Fo pittore Nobelissimo*. In: Il venerdì (della Repubblica). Anno 23, num.173, 24. 7. 1998. Aspesi, Natalia: *Così distribuiremo i soldi del premio Nobel*. In: La Repubblica. Anno 23, 8. 8. 1998. Riconda, Claudia: *„A Fo non chiedo soldi ma un editore per le mie poesie“ – Maurizio, un aiuto dal premio Nobel*. In: La Repubblica. Anno 23, 19. 8. 1998. Franca Rame, *le parrocchie e il Leonka Catena di solidarietà per i senza tetto*. In: Corriere della sera. Anno 124, 17. 1. 1999.

„Loutky se zlobou a sentimentem“ pořádko Teatro dell'Archivoltto v budově divadla Gustava Modeny. Úvodní představení obou interpretů s názvem „Umění vyprávět“, tedy dvě hodiny bezprostředního povídání o dětství a divadelních začátcích, o dnes už komických příhodách plynoucích z problémů s cenzurou či z bezelstných reakcí publika na politické narážky postupně přešlo v hodinu přirozeného a příjemného dialogu s obecnstvem, které se zajímalo o Fouův vztah k dialektům, o jeho názor na úroveň současných italských divadelních škol nebo na politickou situaci Itálie, Spojených států amerických a Turecka. Dario Fo odpovídal, za občasných věcných připomínek Franky Rame, s grácií a elegancí – a každou odpověď doložil hereckou etudou, nejčastěji z projektu *Komických mysterií*.

Ještě v březnu, ve svých bezmála třiasedmdesáti letech, byl Dario Fo tím aktivním a živým komikem se srdcem na dlaní, který si s každým rád a ochotně popovídal, jehož hereckou vitalitu by mu mohli závidět i o dvě generace mladší kolegové a jehož láska k lidem není ani trochu unavená nebo předstíraná.

Na otázku, co vedlo skandinávské akademiky k rozhodnutí udělit prestižní cenu umělci tohoto typu, existuje odpověď hned několik.

Mnoho lidí nejen z italského, ale i ze zahraničního kulturního světa tato událost pobouřila. Řadu lidí, ať už z příbuzných nebo vzdálených oborů činnosti, upřímně nadchla.

Švédská akademie své rozhodnutí vyjádřila a obhájila slovy: „Nobelovu cenu za literaturu udělujeme Dariovi Fo, protože se, spolu s herečkou a spisovatelkou Francou Rame, v tradici středověkých kejklřů vysmívá moci a vrací hrdost utlačovaným“.⁹

Umberto Eco o této události prohlásil: „Fo je v celé Itálii známý jen jako herec. Jako autor téměř vůbec. Ale v zahraničí jsou jeho texty známé a uváděné. Cenu si opravdu zaslouhuje.“¹⁰

Spisovatel Manuel Vásquez Montalbán s mírnou ironií řekl, že „je to jeden z mála případů, kdy se Švédové nezmýlili.“¹¹

Dario Fo se narodil 24. března 1926 v San Gianu, nedaleko severoitalského města Varese, a tam také prožil své dětství.

Jeho rodina se roku 1940 přestěhovala do Milána, kde studoval na výtvarné akademii a kde se posléze zapsal na studia architektury, která později přerušil. Už v této době začínal improvizovat komické dialogy pro své spolužáky a přátele.

O šest let později se v redakci časopisu *Sette giorni* a Milano (Sedm dní v Miláně) setkal se svou budoucí ženou a spolupracovnicí Francou Rame pocházející z rodiny s dlouhou divadelní tradicí.

Jedním z jeho prvních veřejných projektů se na počátku padesátých let stala série monologů napsaná pro rozhlas s názvem *Poer Nano* (volně přeloženo jako *Hloupý Honza*) – a od této doby je výčet jeho divadelních aktivit natolik bohatý,

⁹ Obálka knihy *Mistero buffo*. Torino, Einaudi 1997.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

že ho uvádím ve strohých bodech, přičemž čerpám ze životopisné knihy italské autorky Chiary Valentiny.¹²

V letech 1953 až 1955 píše, režíruje a hraje, společně s Francem Parentim a Giustinem Duranem, inscenaci *Il dito nell'occhio* (*Prstem do oka*), jíž se účastní i Franca Rame, a „první pravdivou poválečnou satiru“ *Sani da legare* (*Zdraví na svázání*) (s F. Parentim) v milánském Piccolo Teatro. Názory divadelní kritiky na tento projekt se různí, reakce církve je tvrdě odmítavá a kritická.

V roce 1954 se Dario Fo žení s Francou Rame, která se stává hlavní spolupracovnicí a interpretkou jeho textů.

Roku 1956 píše scénář k filmu *Lo svitato* (*Ztřeštěný*) pro režiséra Carla Lizzaniho, ve kterém ztvárňují s Francou Rame hlavní role.

Během letní sezóny 1957-1958 hraje s Francou Rame a dalšími interprety v Piccolo Teatro v Miláně inscenaci *Ladri, manichini e donne nude* (*Zloději, manekýni a nahé ženy*), jež pokračuje i v zimní sezóně. O rok později prezentuje v turínském Teatro Stabile vlastní text, který si také sám režíroval, s názvem *Comica finale* (*Poslední groteska*).

V divadelní sezóně 1959/1960 je v milánském Teatro Odeon uvedena komedie *Gli arcangeli non giocano al flipper* (*Archandělé nehrají biliár*). Další text z této doby – *La storia vera di Pietro d'Angera, che alla crociata non c'era* (*Pravdivý příběh Pietra d'Angery, který nebyl v křižáckém tažení*) – Fo sám doposud na scénu neuvedl.

V sezóně 1960/1961 uvádí Teatro Odeon komedii *Aveva due pistole con gli occhi bianchi e neri* (*Měl dvě pistole s bílými a černými očima*) a stockholmská Arena Teatern uvedla, jako Foův zahraniční debut, komedii *Ladri, manichini e donne nude*. V další sezóně hrálo Teatro Odeon hru *Chi ruba un piede é fortunato in amore* (*Kdo ukradne nohu, bude mít štěstí v lásce*).

Na jaře 1963 se účastní televizního pořadu *Chi l'ha visto?* (*Kdo ji viděl?*) a na podzim píše, režíruje a prezentuje, spolu s Francou Rame, projekt *Canzonissima* – jeden z nejpopulárnějších televizních pořadů. Přenosy však začínají být, kvůli několika politickým skečům, cenzurovány. Autorsko-herecký pár se *Canzonissimy* zřekl, posléze došlo k pěti soudním procesům a k zákazu práce v televizi na celých čtrnáct let.

V šedesátých letech uvedlo Teatro Odeon v premiérách tři Foovy komedie: *Isabella, tre caravelle e un cacciaballe* (*Isabella, tři karavely a podfukář*), dále pak hru, věnovanou France Rame, *Settimo: ruba un po'meno* (*Nepokradeš, a když, tak jen málo*) a *La colpa é sempre del diavolo* (*Vinu na tom má vždycky ďábel*).

V letech 1966/1967 režíruje *Gli amici della battoneria* (*Přátelé nevěstince*) a *Ci ragiono e canto* (*Uvažuji o tom a zpívám*) – hru, vyjadřující se k lidové tradici. Kromě toho i *Nový italský zpěvník*, vycházející ze sbírek a publikací Giannio Bosia, a přepracovaných Dariem Fo.

¹² Valentini, Chiara: *La storia di Dario Fo*. Milano, Feltrinelli 1997.

Kvůli politickým událostem se v letech 1968/1969 Firma Dario Fo – Franca Rame ruší a vzniká l'Associazione Nuova scena (Asociace Nová scéna). Jedná se o nezávislý divadelní kolektiv tvořený třemi skupinami kočujícími po Itálii a prezentujícími se převážně před lidovým a dělnickým publikem. Nuova Scena debutuje v jednom Lidovém domě s představením *Grande pantomima con bandiere e pupazzi piccoli e medi* (Velká pantomima s vlajkami a loutkami malými i středními) a rozvíří hladinu v milánské tovární hale na ulici Colletta, jejíž prostor se od této premiéry stává divadelním. Díky Dariovi Fo a France Rame se později v těchto prostorách rozvinula divadelní aktivita zaměstnanců a studentů.

V letech 1969 až 1972 uvádí Dario Fo na scénu *Mistero buffo* (Komické mysterium) – projekt, který jej proslavil doma i v zahraničí nejvíce, a Franca Rame prezentuje dva nové Foovy texty – *L'operaio conosce 300 parole, il padrone 1000: per questo lui é il padrone* (Dělník zná tři sta slov, pán tisíc: proto je také pánem) a *Legami pure che tanto io spacco tutto lo stesso* (Klidně mě uvažte, já stejně všechno rozbiju). Pro politické rozpory zanechal Dario Fo s Francou Rame Novou scénu a založili spolu Divadelní kolektiv La Comune, který debutuje hrou o italsko – palestinské rezistenci *Vorrei morire anche stasera se dovessi pensare che non é servito a niente* (Chtěl bych umřít také dnes večer, kdybych si měl myslet, že to k ničemu nebylo). Po masakru v milánské Národní agrobance Fo píše a uvádí svůj další slavný text – *Morte accidentale di un anarchico* (Náhodná smrt anarchisty). Franca Rame vystupuje se hrou o založení Komunistické strany Itálie roku 1921 – *Tutti uniti! Tutti insieme! Ma, scusa, quello non é il padrone? (Všichni spojeni! Všichni dohromady! Ale promiň, není támhle šéf?)*. Realizují také inscenaci *Feydan* (Féjídán), a to s deseti Palestinci, aby je podpořili v jejich politickém hnutí, a inscenace *Ordine per Dio.ooo.ooo.ooo* (Řád pro Boha. aaa. aaa. aaa) a *Pum! Pum! Chi é? La polizia!* (Bum, bum, kdo to je? Policie!).

V roce 1973 píše Dario Fo pro sicilského písničkáře Ciccio Busaccu scénář *Ci ragiono e canto num. 3* (Uvažuji o tom a zpívám číslo 3). V témže roce přepadla a unesla skupina fašistů Francu Rame, která vystupovala v protifašistickém projektu *Basta con i fascisti* (Dost bylo fašistů). Divadelní kolektiv se stává objektem útoků ze strany policie a různých zásahů cenzury. V září, několik dní po smrti prezidenta Allenda, uvádějí hru *Guerra di popolo in Cile* (Válka lidu v Chile), která se týká chilského hnutí. Během turné v Sassari je Dario Fo zadržen policií, jež zabraňovala divákům vstoupit do divadla.

Od roku 1974 působila La Comune v opuštěné budově v centru Milána – v Palazzina Liberty, kde uvedla hru *Non si paga, non si paga!* (Platit se nebude!).

Jen v Miláně měl divadelní soubor na osm tisíc předplatitelů. Během první sezóny se na tomto místě uváděly například koncerty, manifestace a představení podporující „rozvodovou“ kampaň.

V červnu 1975 Fo napsal během čtyř dní hru *Fanfani rapito* (Fanfani unesen), čerpající ze scénáře *Non si paga, non si paga!*, a tu uvedl na scénu v osmi lidech. V témže roce vyjíždí celý kolektiv La Comune na měsíc do Čínské lidové republiky.

Sezóna 1975/1976 začala představením *La marijuana della mamma é la piú bella* (*Mámina marihuana je nejlepší*), vztahujícím se k problému drog, viditelně se začínajících šířit i v Itálii. Po čtrnáctileté přestávce se také vrací Dario Fo i s Francou Rame do televizního vysílání s inscenacemi *Mistero buffo* (*Komické mysterium*), *Settimo: ruba un'po meno* (*Nepokradeš, a když, tak jen málo*), *Ci ragiono e canto* (*Uvažuji o tom a zpívám*), *Isabella, tre caravelle e un cacciaballe* (*Isabella, tři karavely a sedmilhář*), *La signora é da buttare* (*Ta paní je na vyhození*) a *Parliamo di donne* (*Promluvme si o ženách*). V této době je také Fo poprvé navržen skupinou švédských intelektuálů na Nobelovu cenu.

V listopadu 1977 byla uvedena v Palazzina Liberty hra *Tutta casa, letto e chiesa* (*Jen dům, postel a kostel*), zabývající se problémem postavení ženy ve společnosti. Jedinou interpretkou byla Franca Rame, jež se také poprvé podepsala pod text společně s Dariem Fo. V tomtéž období získává F. Rame Cenu IDI – jako nejlepší televizní herečka. Dario Fo se stává nejuváděnějším italským autorem v zahraničí. Jeho texty jsou přeloženy do více než třiceti jazyků a hrají se v padesáti zemích.

V roce 1979 se účastní s Francou Rame Mezinárodního festivalu v Berlíně a píše *La tragedia di Aldo Moro* (*Tragedii Aldy Mora*), o únosu a vraždě vůdce křesťanských demokratů. Přepracovává také a režuruje pro Teatro alla Scala v Miláně *Příběh vojáka Igora Stravinského*. V tomtéž roce píše a uvádí i text *Storia della tigre e altre storie* (*Příběh tygra a další příběhy*). Společně s Francou Rame hraje v Německu, Švédsku a Dánsku.

Dne 20. května 1980 jsou pozváni na Festival italského divadla do New Yorku, ale není jim uděleno vízum do Spojených států. Proto už 29. května organizuje aktivní skupina amerických umělců a intelektuálů manifestaci proti této vyhlášce. Kromě jiných se jí účastní i Arthur Miller, Norman Mailer, Martin Scorsese, Ellen Stewart, Sol Yurick a Eve Merriam.

O rok později udělují akademici dánské univerzity Dariovi Fo cenu „Sonning“ (dánská prestižní cena).

V sezóně 1981/1982 píše hru *Clacson, trombette e pernacchi* (*Klakson, trumpety a úšklebky*), vztahující se k terorismu, a turínské Teatro Stabile uvádí jeho volnou adaptaci textu Johna Gaye – *The Beggar's Opera – L'opera dello sghignazzo* (*Chechtavá opera*). Uvádí také hru *Il fabulazzo osceno* (*Oplzlý fabulátor*), čerpající z *Misteria buffa* a *Storia della tigre*, a to společně s Francou Rame, která v Turíně recituje dva monology: *Lo stupro* (*Znásilnění*) a *La madre* (*Matka*). Od 10. do 23. května předvádí Franca Rame v londýnském Riverside Studios *Tutta casa, letto e chiesa* (*Jen dům, postel a kostel*) a setkává se s obrovským úspěchem u kritiky i u diváků. O rok později hraje to samé dílo herečka Yvonne Bryceland pod anglickým názvem *Female parts* v Národním divadle v Londýně.

Roku 1983 píše Dario Fo hru *Coppia aperta* (*Otevřené manželství*), která je okamžitě uvedena ve Stockholmu. Od 26. dubna od 15. května 1983 působí Dario Fo v londýnském Riverside Studios. S Francou Rame jsou pozváni Josephem Pappem z newyorského Public Theater, ale opět jim není uděleno vízum.

Ronald a Alfred Colombaioni uvádějí na scénu Foův text s názvem *Patapuntete* – určený pro klauny.

Roku 1984, po uvedení hry *Coppia aperta (Otevřené manželství)*, vydává ministerstvo zákaz navštěvovat tuto inscenaci divákům mladším osmnácti let. Kvůli vyvolaným protestům je ale zákaz zrušen. Během léta tohoto roku píše Dario Fo hry: *Quasi per caso una donna: Elisabetta (Téměř náhodou žena: Elisabetta)*, *Dio li fa poi li accoppa (Bůh je udělal a pak je zničí)* a nikdy neuvedený monolog *Lisistrata romana (Římská Lysistrata)*.

Od 21. do 23. srpna 1984 pořádá v londýnském Riverside Studios seminář s názvem Historie masky a 27. srpna se s Francou Rame účastní Fringe Festivalu v Edinburgu a později také Festivalu havanského divadla na Kubě.

Roku 1985 je uvedena komedie *Quasi per caso una donna: Elibetta (Téměř náhodou žena: Elisabetta)*. V květnu se hraje v janovském Teatro della Tosse hra *La vera storia di Pietro d'Angera, che alla crociata non c'era (Pravdivý příběh Pietra d'Angery, který nebyl v křižáckém tažení)*, a to v režii Tonina Conteho a s výpravou Lele Luzzatiho. V listopadu uvádí americký producent Alexander Cohen v brodwayském Belasco Theater *Morte accidentale di un anarchico (Náhodnou smrt anarchisty)* – v úpravě Richarda Nelsana.

V sezóně 1985/1986 píše a uvádí pro benátské Biennale ve spolupráci s Athénským divadlem Univerzity v Římě text *Hellequin, Harlekin, Arlecchino*. Píše také hru *Diario di Eva (Evin deník)*, která nebyla doposud uvedena.

Roku 1986 obdrží Fo i Rame na přímlovu prezidenta Reagana vízum na výjezd do Spojených států, a proto se účastní od 9. května do 20. června turné po USA. Na Harvardské univerzitě hrají *Mistero buffo (Komické mysterium)* a *Tutta casa, letto e chiesa (Jen dům, postel a kostel)*, a v americkém Repertory Theater of Cambridge, Yale Repertory Theater Univerzity v New Havenu, ve washingtonském Kennedy Center, v baltimorském Theatre of Nations, v newyorském Joyce Theater a na newyorské univerzitě pořádají pětidenní semináře. Franca Rame přednáší a předvádí jednu divadelní lekci na Wheaton College v Nortonu ve státě Massachussets.

Dne 9. srpna 1986 je Dariovi Fo udělena Cena Eduardo da Taormina Arte. V srpnu se také Franca Rame účastní edinburgského Free Festivalu se hrou *Coppia aperta (Otevřené manželství)* – s textem přeloženým do angličtiny.

V sezóně 1986/1987 vystupuje Franca Rame v milánském Teatro Nuovo s inscenací hry *Parti femminili (Ženské role)* – dvěma akty, napsanými jí a Dariem Fo. Jsou jimi: *Una giornata qualunque (Jakýkoliv den)* a *Coppia aperta (Otevřené manželství)*. V tom samém období je uvedena i hra *Il ratto della Francesca (Únos Francesky)*, s Francou Rame a dalšími interprety.

Dne 13. prosince 1986 dostává Dario Fo Národní cenu proti násilí a terorismu od Asociace M. Torra.

V únoru 1987 uvádí Fo v Amsterdamu Rossiniho *Lazebníka sevillského*. Tu samou adaptaci uvádí, s jiným obsazením, v Teatro Petruzzelli v Bari. V dubnu režíruje, spolu s Francou Rame, hru *Gli arcangeli non giocano al flipper (Archandělé nehrají biliár)* v American Repertory Theater v Cambridgi. V červnu je jim v New Yorku udělena Cena „Obbie“ a v červenci se účastní Franca Rame Festivalu v San Franciscu se hrou *Coppia aperta (Otevřené manželství)*.

V sezóně 1987/1988 uvádí novou sérii monologů podobného ražení jako *Mistero buffo* pod názve *Ra rava e la fava*. Franca Rame znovu prezentuje *Parti femminili* a účinkuje ve filmu režiséra Gianniho Serry *Una lepre con la faccia da bambina* (*Zajíc s tváří děvčátka*) o ekologické katastrofě v Sevesu, který byl natočen pro druhý program italské televize. Během této doby píše Dario Fo osm dílů inscenace pro Rai 3 (třetí program televize) s názvem *Trasmissione forzata* (*Přinucené vysílání*), kde účinkuje s Francou Rame a dalšími interprety.

V téže sezóně je jim udělena cena „Agrodolce a Campione d'Italia“. V červnu 1988 natáčí Franca Rame pro Rai 2 (druhý program) *Parti femminili* (*Ženské role*).

I v následující sezóně pokračuje Franca Rame ve svém turné s *Parti femminili*. Fo natáčí s režisérem Stefano Bennim film *Musica per vecchi animali* (*Hudba pro stará zvířata*).

V březnu 1989 uvádí amsterodamské divadlo přepracovaného *Lazebníka sevillského* ve Foově režii.

V dubnu a květnu pořádá divadelní kolektiv turné po Brazílii s názvem *Italia Viva!* Teatro Petruzzelli obnovuje *Lazebníka sevillského* v režii Daria Fo a prezentuje jej i v brazilských městech Rio de Janeiro a Sao Paulo. V těchto městech také uvádějí Dario Fo a Franca Rame *Mistero buffo* a *Parti femminili* – a to s obrovským úspěchem, jelikož brazilské publikum už jejich druh divadla, díky četným uvedením Foových her různými společnostmi, zná.

Roku 1989 píše Fo text *Il braccato* (*Štvanice*), týkající se problému mafie (doposud neuveden), a hru *Il papa e la strega* (*Tatínek a čarodějnice*), zabývající se problémem drog, kterou prezentuje s Francou Rame na italském turné. Díky zvyšujícímu se počtu diváků si vymohou „Biglietto d'oro dell'Agis“ (Zlatou vstupenku Agis).

Od dubna do června roku 1990 působí Dario Fo v Comédii Francaise, na pozvání uměleckého ředitele Antoina Viteze. Uvádí zde Molierovy komedie *Létařící lékař* a *Lékařem proti své vůli*. Setkává se s obrovským úspěchem u kritiky i u diváků. Je vlastně prvním oficiálně pozvaným italským režisérem, pracujícím v Comédii Francaise. V květnu tohoto roku obdržel pozvání i od Berliner Ensemble, aby v tomto prestižním Brechtově divadle realizoval jedno představení pro jaro 1991.

V sezóně 1990/1991 píše a uvádí hru *Zitti! Stiamo precipitando!* (*Tiše! Propadáme se!*) – komicko-groteskní příhodu, jejímž hlavním tématem je problém AIDS. Ale Fo se zde vyjadřuje také k případu „Golfské války“.

Inszenace Daria Fo, Franky Rame a dalších interpretů jsou uváděny ve všech významných italských divadlech. V mnohých městech se hraje převážně stále žádaná inscenace *Mistero buffo*.

V říjnu 1990 se Dario Fo spolu s Francou Rame účastní festivalu italského divadla v Moskvě organizovaného Asociací ruských spisovatelů.

V květnu roku 1991 uvádějí ve Španělsku *Mistero buffo*. Fo je také pozván k účasti na Expo 92 v Seville s novou produkcí k pětistému výročí objevení Ameriky. Proto píše hru ve stylu *Mistero buffo*: tedy opět netypické představení, ale tentokrát o zápase původního amerického lidu proti invazi, s názvem *Johan*

Padan a la scoperta de le Americhe (Objevení Ameriky Johanem Padanem). (Synopsis této hry v severoitalském dialektu vyšla roku 1992 v nakladatelství Giunti). Kromě toho píše spolu s Francou Rame hru *Parliamo di donne (Promluvme si o ženách): L'Eroina (Hrdinka) a Grassa é bello (Být tlustá je pěkné)*, Rame se stala také hlavní interpretkou. První díl se zabývá problémem drog a AIDS a druhý líčí zážitky a pocity tlusté ženy, nešťastné a nervózní ve světě „normálního“ štíhlého ženského ideálu.

V říjnu se obnovuje v amsterodamském divadle *Lazebník sevillský*, který je o necelý půlrok později natočen holandskou televizí a přepracován pro pařížské divadlo Garnier. Ke konci roku se také znovu uvádějí Moličrovy komedie *Létající lékař a Lékařem proti své vůli* v Comédie Française a v dubnu 1992 upravuje Dramatické centrum ve Valencii hru *Isabella, tre caravelle e un caccia-balle (Isabella, tři karavely a podfukář)*, napsanou Dariem Fo již roku 1962.

Na začátku sezóny 1992/1993 píše s Francou Rame hru *Settimo: ruba un po meno n. 2 (Nepokradeš, a když, tak jen málo číslo 2)*. Jedná se o jediný akt, v němž Franca Rame vypráví, bohužel bez přehánění a zvláštní spisovatelské fantazie, o podvodech a krádežích italských politiků.

V červnu 1993 se účastní Festivalu Dvou světů ve Spoletu s hrou *Dario Fo incontra Ruzzante (Dario Fo potkává Ruzzanta)*. Po prázdninách píše a uvádí inscenaci *Mamma! I sanculotti! (Mami! Revolucionáři!)* – komický text, označovaný za groteskní tanec slova, mimiky a zpěvu, a zabývající se problémem soudních úřadů, zkorumpovaných úplatkářstvím a veřejnými i soukromými podvody.

V srpnu roku 1994 uvádí na pesarském operním festivalu G. Rossiniho vlastní režii *Italky v Alžíru*, převzatou později amsterodamským divadlem. V té době debutuje Franca Rame v Miláně s inscenací *Sesso? Grazie, tanto per gradire! (Sex? Děkuji, jen pro pobavení!)*. Text napsala spolu s Dariem Fo a synem Jacopem, podle Jacopovy knihy *Lo zen e l'arte di scopare (Zen a umění souložit)*. Jde o groteskně-ironický monolog, v němž Franca Rame předvádí, jak se vyvíjí lidský sexuální život – od prvních zážitků po pozdější tabuizování a zdůrazňování názoru, že sexualita je, zvláště pro ženy, neslušná záležitost. Úřední cenzura hru okamžitě zakázala divákům mladším osmnácti let, ale po bouřlivém protestu tisku zákaz po dvou měsících zrušila.

Roku 1995 přepracovává Dario Fo *Italky v Alžíru* pro amsterodamské divadlo. Setkává se s velkým, i mezinárodním, úspěchem a inscenace je uvedena také holandskou televizí. V tomtéž roce debutuje ve Florencii s představením *Dario Fo recita Ruzzante (Dario Fo hraje Ruzzanta)* – satirickým monologem a zároveň poctou Angelu Beolcovi. Jedná se vlastně o rozšířenou verzi inscenace, která byla uvedena již dříve na festivale ve Spoletu. Setkává se s jednomyslným přijetím italské kritiky.

Již od roku 1994 připravuje Walter Valeri turné společnosti Fo – Rame po Francii, Anglii, Německu a Spojených státech. Vyvážejí inscenace *Johan Padan a la scoperta de le Americhe a Sesso? Grazie, tanto per gradire!* Ale 17. července se tyto plány kvůli záchvatu mrtvice Daria Fo ruší. Pro udržení důvěry pracovníků a technického personálu se turné účastní Franca Rame sama – pouze

s druhou inscenací. Zdravotní stav Daria Fo se postupně zlepšuje, přestože ztratil osmdesát procent zraku.

Od roku 1996 dává Dario Fo lekce v podobě představení *Arlecchino* na různých divadelních školách a univerzitách a jeden speciální večer věnuje divadlu Goldoni v Benátkách. Během léta píše hru *Bibbia dei villani* (*Bible hrubců*), která byla uvedena v září na festivale v Beneventu.

Na začátku sezóny 1996/1997 se opět uvádí *Mistero buffo a Sesso? Grazie, tanto per gradire!* a pořádá se turné po velkých italských divadlech a různých prostorách pro 1500 až 5000 diváků.

Dne 7. srpna 1997 má v Teatro Vittorio Emanuele v Messině premiéru hra *Il diavolo con le zinne* (*Ďábel s ňadry*). Dario Fo ji napsal, zrežiroval a vytvořil výpravu a hraje v ní Franca Rame a Giorgio Albertazzi.

V tomtéž roce se účastnil manifestace odborářů na náměstí v Miláně tak, že improvizoval text na melodii italské národní hymny.

V říjnu 1997 oznamuje švédská akademie přidělení Nobelovy ceny za literaturu Dariovi Fo, což vzbuzuje nadšení i polemiku. Při účasti na Knižním veletrhu ve Frankfurtu nad Mohanem využívá příležitosti, aby „vysvětlil“ novinářům svůj pohled na případ Sofri a slibuje reakci – v podobě divadelní hry.

Podstatnou část finanční odměny z Nobelovy ceny již Fo věnoval různým zdravotním ústavům nebo fyzicky i psychicky postiženým pacientům.

Tento namnoze informativní výčet Foovy tvorby i společensko-politické angažovanosti považujeme pouze za úvod do problematiky Foova díla, jež si zaslouží mimořádnou pozornost – Dario Fo totiž bezpochyby patří k předním současným divadelníkům a divadelním novátorům. Tento článek je tedy třeba chápat jako první krok na cestě k hlubší reflexi Foova díla.

THE TIRELESS COMMENTATOR OF THE WORLD DARIO FO

The most famous contemporary Italian dramatist and performer Dario Fo (1926) became incredible seventy-five years old on March 2001. Incredible because in this age, he still shares in the cultural and social life.

He often gives his opinion of the political problems of both Italy and other countries and is regularly asked, thanks to his worldwide fame, to participate on all possible cultural events: in 1999 for ex. on the popular music festival in San Remo.

In the late 1950s, Fo and his wife Franca Rame were active in their satirical theatre, which was full of irreverence and anarchism, though essentially amiable. Later his satire became more political and sharp in its digs at capitalism (in his own theatre company "Associazione Nuova scena", later "La Comune").

In their contemporary work, the two authors effectively combine comedy and fierce political commentary.

His last performance is the play *Lu santu jullare Francescu* – the story of Frances from Assisi – and his last (thirteenth) bunch of comedies, written with Franca Rame, went off in January 1999. The publicist and critic Franco Cordelli has termed these texts as "hot, choleric and out of temper shouted to awaken the world".

All the funds Dario Fo was granted together with the Nobel prize (1997) were put into the functioning foundation "Nobel for the powerless".

